

Barbora Vaněčková

Miroslav Macháček

Herec a divadelní režisér Miroslav Macháček se narodil 8. května 1922 v Nymburku do umělecké rodiny. Otec hrál a režíroval v Nymburském divadle, matka přestože byla švadlenou, hrála v ochotnickém souboru „Hálek“. Již jako malý hrál v divadle dětské role, např. černouška ve *Strakonickém dudákovi* v Hálkově divadle nebo kluka Fialovic v *Našich Furiantech* v Nymburce u ochotníků.

Na nátlak otce nastoupil na gymnázium, odkud byl roku 1936 vyloučen. Ještě v témže roce byl přijat do měšťanské školy. Otec jej dal vyučit strojním zámečnickem, díky čemuž se dostal do továrny Aero. I nadále se věnoval divadlu. Byl členem ochotnického Dramatického studia ČIN, které od roku 1938 působilo v Umělecké besedě, od roku 1941 v Měšťanské besedě a do roku 1942 v Ženském klubu Ve Smečkách. Zde se setkal např. s Jiřím Sovákem, Martinem Růžkem, Vaškem Voskou, Jiřím Pravdou, Dagmar Neumannovou a dalšími. Zde hrál např. v *Ifigenii* J. W. Goetha roli Arkase (1943) nebo v pásmu japonské poezie *Země Yamato* (1943), které i sestavil (Macháčková, 2010 : 24).

V roce 1945 byl přijat na Státní konzervatoř v Praze, kde studoval herectví. Byl žákem Miloše Nedbala a absolvoval v roce 1948. Během bouřlivých únorových dnů vstoupil do strany. První angažmá získal již po absolvování konzervatoře ve Východočeském divadle v Pardubicích (1948 – 1950), kde mimo jiné i režíroval. Během angažmá v Pardubicích se roku 1948 oženil se svoji spolužačkou z konzervatoře Věrou Štiborovou a o pár měsíců později se jim narodila dcera Kateřina.

Z Pardubic přešel do Prahy, konkrétně do Realistického divadla Zdeňka Nejedlého (1950). „V roce 1950 jsem byl angažován do Realistického divadla, které bylo tehdy mým největším ideálem, protože se tam dělalo divadlo v nejlepším slova smyslu politické i umělecké a protože se mi zdálo, že je tam i výborný kolektiv Splnil

se mi můj první divadelní sen.“ (Macháčková, 2010 : 93). Působil zde dvě sezóny, během kterých zrežiroval tři inscenace: Simukovovy *Vrabčí hory* (1950), Sobkův *Život začíná znovu* (1951) a Bednáškové *Šeherezádu* (1953). Dle názoru Aleny Urbanové, přestože jsou hry po právu zapomenuty, měla představení jisté přirozené kvality: půvab bezprostřednosti, ansámblovou souhru, vnitřní opravdovost. Ačkoliv mladý režisér nedávno absolvoval školu, představil se překvapivě zralý, hotový, jistý svou prací. *„Macháčkova představení byla drsnější. Lidé jako by tu měli prudší temperament a obnaženější nervy, méně vyváženou psychiku. ...byla zde plynulá melodie přerušovaná záměrně syrovým detailem, někdy i zdánlivě nelogickým citovým akcentem na neočekávaných místech.*“ Po jistých neshodách s ředitelem Karlem Paloušou byl obviněn, že usiluje o jeho ředitelské místo, což podpořili i někteří členové souboru, a z nepřátelské činnosti. Byl mu udělen zákaz vstupu do divadel, zrušen dekret na byt a následně byl i vyhozen z DAMU, kde tou dobou učil. Nakonec byl donucen toto angažmá opustit.

Na podzim 1952 odešel do Českých Budějovic, kde jej angažoval I. Glanc. Zde působil v letech 1952 – 1956. První dva roky jako režisér a dále jako hlavní režisér činohry. Roku 1954 zde režíroval Shakespearova *Hamleta*, se kterým postoupil do závěrečné přehlídky Divadelní žatvy. S úspěchem sehráli tuto inscenaci v rámci této přehlídky v Tylově divadle v Praze. Během působení v Českých Budějovicích poznal Ester Krumbachovou (1953) a následně roku 1955 došlo k rozvodu s Věrou.

Do Prahy se vrátil až v roce 1956 a do roku 1959 působil jako režisér v Městských divadlech pražských. Jeho prvním režiséřským počinem v Městských divadlech pražských byla De Filippova *Neapol, město milionů* (1957), kde se poprvé setkal s Rudolfem Hrušínským a Danou Medřickou. Z počátku nechápal, proč se o Rudolfovi Hrušínském tolik mluví, ale posléze poznal, v čem tkví Hrušínského umění. *„Rudla se většinu zkoušky vzadu u horizontu točil zády k hledišti, mumlal si neslyšně text a strašně se styděl, byl jsem z něj zoufalej, ale jakmile se rozsvítila světla a mohl se schovat za kostým a za roli, proměnil se v suveréna.*“ (Macháčková, 2010 : 128). V témže roce byla uvedena hra A. N. Tolstoj *Raketa*. V roce 1958 následovala premiéra zájezdového představení (Šumperk) Shakespearova *Othela*, kterou režíroval a kde hrál roli Jaga. V témže roce byla v MDP uvedena hra D. Cusackové

Ráj v tichomoří a hra V. Blažka *Třetí přání*. Poté přijal pohostinskou režii ve Státním divadle v Ostravě, kde opět nazkoušel hru V. Blažka *Třetí přání*. V hlavní roli se představil J. Adamíra a Ljuba Benešová. Poté roku 1959 následovala premiéra inscenace M. A. Bulgakova *Útěk*. Na tuto premiéru dorazil i Alfréd Radok, na jehož reakci Ester Krumbachová vzpomíná: „*Po premiéře přišel Alfréd Radok a složil svůj hold Macháčkoví a taky mně – především samozřejmě, protože byl sám velký umělec. Macháček z ničehonic začal najednou plakat a radši na chvíli odešel*“ (Perly v ústřicích, DN, 1993). Na režii této inscenace vzpomíná Svatopluk Beneš: „*Macháček přikládal velký význam rytmu představení... Macháček hýřil nápady, ničím se neodchýlil od vlastního tématu hry. Od nás herců požadoval pravdivost a schopnost poetického vidění*“ (Beneš, 2004). Přesto uznává, že spolupráce s ním vyžadovala značné sebeovládání, neboť díky jeho posedlosti prací a nezkrotným temperamentem často docházelo k mnohým střetům. V sezóně 59-60 svoji režijní práci v MDP uzavřel hrou I. Ilfa (P. Petrov) *Zlaté tele*.

Posléze roku 1959 dostal angažmá v pražském Národním divadle jako režisér činohry. V tu dobu byl režisérem ND Jaromír Pleskot a novým šéfem činohry Otomar Krejča. Zde se setkal s profesionálními herci, jako byli Smolík, Štěpánek, Průcha, Karen, Vojta, Neumann, Steimar, Kohout, Záhorský, Filipovský, Scheinpflugová, Kronbauerová, Šejbalová, Fabiánová, Vášová, ale i někteří jeho bývalí profesori z konzervatoře, jako byl Pešek či Nedal. „*Trochu se mi třásla kolena... teď jsem se před ně měl postavit jako režisér a řídit jejich práci. Práci lidí, které jsem ještě jako malý chlapec obdivoval z hlediště*.“ V roce 1960 přijal i pohostinskou režii v Divadle Na zábradlí: M. Macourek, I. Vyskočil *Trochu smutné prázdniny*. V ND svoji režisérkou práci zahájil hrou L. N. Tolstoj *Živá mrtvola* (1960). Následovaly hry: C. Goldoni *Poprask na laguně* (1961), P. Karvaš *Antigona a ti druzí* (1962), Sofokles *Král Oidipus*, kde se v titulní roli představil Vítězslav Vejražka a v roli lokasté Vlasta Fabiánová. Fabiánová se k této inscenaci vyjádřila ve své knize: „*V čisté práci, soustředěně nastudované Miroslavem Macháčkem, nám vadila snad jen Svobodova scéna, životu nebezpečná, vysokánské schodiště přes celé jeviště, ze kterého šla hrůza i na ty, kteří netrpí jinak závratí z výšek...*“ (Fabiánová, 1993).

Miroslav Macháček se nevěnoval pouze divadelní režii a divadelnímu herectví. Několikrát jej bylo možné vidět i ve filmu. Např. ve filmu: *Ďáblova past*, *Malý Bobeš*

ve městě, *Ikárie XB 1, Smrt si říká Engelchen*. V roce 1964 byl uveden film ... a pátý jezdec je *Strach*, kde hrál židovského lékaře Brauna. Byl stoupencem Stanislavského metody a také v tomto rámci důsledně pracoval. Když se připravoval na roli, několik dnů pečlivě vybíral s Ester Krumbachovou věci na kostým a poté se procházel Prahou, jezdil v tramvaji jako shrbený, zamindrákovaný, plachý člověk, kterému chyběla pouze židovská hvězda. „... vychutnával a přisvojoval si všechny varianty strachu, bezmoci a hrůzy z lidí.“ (Krumbachová, 1993). Jiří Cieslar popsal Macháčkovu herectví takto: „...pohyboval se přesně na přijatelné hraně mezi divadelními a filmovými prostředky, mezi stylizací a civilismem...“

Roku 1965 dostal nabídku hostování v Činoherním klubu ve hře L. Smočka *Piknik*, kde ztvárnil postavu Jerryho. Jednalo se o první premiéru Činoherního klubu. Na jaře téhož roku se účastnil jako člen delegace festivalu v Mar Del Plata v Jižní Americe.

V ND dále režíroval: M. Słowczyński *Osamění* (1964), bratři Čapkové *Ze života hmyzu* (1965), M. Schisgal *A co láska?* (1965), L. Pirandello *Šest postav hledá autora* (1966), W. Congreve – K. Michal *Tak to na tom světě chodí* (1967), F. Dürrenmatt *Novokřtenci* (1968). Přijal další hostování v Činoherním klubu, kde v roce 1966 byla premiéra hry M. Gorkého *Na dně*, kde se představil v roli Luky. Roku 1968 byl jmenován zasloužilým umělcem.

S inscenací hry bratří Čapků *Ze života hmyzu* byl soubor pozván v roce 1966 na World Theatre Season, kde se v Aldwych Theatre po celý týden těšila velkému zájmu londýnských diváků. Tato inscenace se hrála ještě v Mnichově, Bukurešti, Moskvě, Belíně, Varšavě, Budapešti, Novém Sadu, Rijece a Bělehradě.

Hru F. Dürrenmatta, která nebyla jednou z nejlepších, pojal zajímavým groteskním, zkřiveným pohledem. F. Dürrenmatt prohlásil, že poprvé viděl hru podle svých představ.

Na jaře 1968 začal přemýšlet o vystoupení ze strany. S radostí přijal jednu z hlavních rolí v bulharsko-československé filmové koprodukci a odjel na konci července na dvouměsíční exteriéry do Bulharska. Zde jej zastihly srpnové události a po návratu do Čech na konci roku oficiálně požádal o vystoupení ze strany.

Vzhledem ke svým postojům měl po roce 1969 obtížnou situaci, která trvala takřka až do konce jeho života.

Dále v Národním divadle režíroval hry: Ch. Fry *Dáma není k pálení* (1970), W. Shakespeare *Jindřich V.* (1971), R. B. Sheridan *Škola promluv* (1972), J. B. Molière *Amfitryon* (1973), I. Dvoreckij *Člověk odjinud* (1973), E. Rostand *Cyrano z Bergeraku* (1974), V. Višněvskij *Optimistická tragédie* (1975).

V roce 1971 se rozhodl, že bude režírovat hru W. Shakespeara *Jindřich V.* Rozhodl se pro ni, neboť chtěl vytvořit něco velkého, „*hru, kterou si netroufali uvést ani největší největší naši režiséři minulosti.*“ (Macháčková, 2010 : 184). Chtěl naplnit především protiválečnou ideu plným životem, smutkem i humorem a udělat ji přitažlivou pro diváka. V *Jindřichovi V.* se vyskytuje nad 60 postav, ale Macháček ji inscenoval pouze s 22 herci. Hodnocení herců prováděl hned na zkouškách i představeních s každým osobně a hned na místě. Zprvė hodnotil postavy, které zkoušely či byly na repertoáru, zadruhé hodnotil dlouhodobě celou hercovu osobnost. Po premiéře *Jindřicha V.* byl kritikem Hroudou v Rudém právu nařčen za protisocialistickou interpretaci této hry. Od té chvíle mu byl zakázán vstup do televize a rozhlasu a v televizních filmech, které v té době dodělával, nebylo uváděno jeho jméno. Přesto byla tato inscenace velmi oblíbenou a navíc s ní měl jet na festival do Florencie. Ovšem to mu bylo znemožněno.

Do hlavní role v Moliérově hře *Amfitryon* prosadil Jiřího Sováka, který v divadle moc nhrál.

V roce 1975 přednesl v Národním divadle kritický referát a ještě v témže roce nastoupil do psychiatrické léčebny. Zde si na doporučení svého lékaře psal deník, který byl po jeho smrti vydán pod názvem *Zápisky z blázince*. Po návratu z léčebny následují další režie v Národním divadle: M. Gorkij *Měšťáci* (1976), M. Stieber *Poslední prázdniny* (1977), L. Andrejev *Ten, který dostává políčky* (1977), A. Kutěrnickij *Jako bychom se ani neznali* (1978). V roce 1979 vznikla inscenace, která je považována za vrchol jeho tvorby a jeden z vrcholů českého poválečného divadla vůbec, *Naši furianti* (13. 3. 1979). Opět přijal hostování a v roce 1978 hrál ve hře M. Gorkého *Milovat znamená žít*, která byla uvedena ve Viole.

Inscenace Stroupežnického hry *Naši furianti* se stala legendárním, velmi oblíbeným a navštěvovaným představením. Inscenace byla přirozeně netradicionalistická zároveň šetrná vůči starému klasikovi. Bylo zřejmé, že hra baví nejen diváky, ale i herce samotné. Neustále čerstvá, svěží a tvořivá nálada, která byla opravdová a rozproudila krev (Urbanová, 1992).

V roce 1980 následovala režie hry K. Čapka *Bílá nemoc* a O. Daňka *Vévodkyně valdštejnských vojsk*. O dva roky později režíroval W. Shakespearova *Hamleta*.

Uvedení *Bílé nemoci* mělo již od počátku mnoho komplikací. Macháček poupravil hru. Snažil se o oživení příběhu i tématu Nemoci a zároveň chtěl do inscenace zapojit kabaretní písně. „*Inscenace vadila, neboť ukazovala, že doba je nemocná, že je prolezlá malomocenstvím.*“ (Jarka Šiktancová)

OD roku 1981 se začal točit film československé koprodukce v Tunisu, ve kterém si M. Macháček zahrál vladařova vezíra. Film se jmenoval *Přeludy pouště* a jeho premiéra se konala roku 1982. V září 1981 měl v televizi premiéru film *Přízrak* (1870), podle Dostojevského povídky, který natočil režisér J. Svoboda. Hrál zde J. Kačer a M. Macháček.

V inscenaci hry Shakespearova *Hamleta* chtěl „*vyjít z obnaženého jádra hry a v jevištním ztvárnění zachytit tu nejjemnější strukturu, aby existovala jako skutečně organický, živý, pulsující tvar.*“ (Macháček). Požadoval od herců, aby se velmi pečlivě zamysleli nad svojí postavou – jejím charakterem, jednáním, aby se soustředili na jednotlivé situace. Pečlivost přikládal textu a jednotlivým slovům. Požadoval, aby herci slova vyvázali z logických a významových vazeb, ale přitom je nevyrváli z životních souvislostí.

V roce 1983 byla ve Viole premiéra scénické koláže *Téma Dostojevskij*. Režii a herecký part ztvárnil M. Macháček. Představení bylo moderní s jazzovými party a hrané Macháčkem, Schodkem a Hlaváčovou. V Městských divadlech pražských režíroval hru E. O’Neilla *Smutek sluší Elektře* (1987).

Macháčkovou poslední režii v Národním divadle byla hra *Chuť medu*. 1. ledna 1989 byl vedením činohry poslán do důchodu. Listopadových revolučních událostí se aktivně účastnil a s celkovou situací Národního divadla byl velmi nespokojen. Krátce

*Barbora Vaněčková
Alfréd Radok
Masarykova univerzita
prof. PhDr. Eva Stehlíková
25. října 2011*

před smrtí vytvořil v Národním divadle svoji poslední roli profesora Serebriakova v Čechovově hře *Strýček Váňa*. Po těžké nemoci zemřel 17. února 1991 v Praze, ale pohřben je v Nymburku.

Použitá literatura:

MACHÁČKOVÁ, Kateřina . *Téma Macháček*. Praha : Nakladatelství XYZ, 2010. 381 s.

MACHÁČEK, Miroslav. *Zápisky z blázince*. Praha : Československý spisovatel, 1995. 174 s.

O současné české režii. Praha : Divadelní ústav, 1982.

URBANOVÁ, Alena. Tajemství svěžesti a pravda o furiantech . *Divadelní revue*. 1992, 4.

BENEŠ, Svatopluk. *Být hercem*. Praha : Brána, 2004. 187 s.